

GEROVĖS VALSTYBĖS KŪRIMAS LIETUVOJE: MITAS AR REALYBĖ?¹

Lietuvos socialinių tyrimų centro, Vilniaus universiteto ir Mykolo Romerio universiteto tyrėjai Jolanta Aidukaitė, Natalija Bogdanova ir Arvydas Guogis šių metų vasarą išleido monografiją „Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?“ Ši svarbi monografija išleista Lietuvos mokslo tarybos pagal projektą „Gerovės valstybės raida Lietuvoje: ištakos, būdingiausi bruožai ir pagrindiniai veiksniai“ (Nr. SIN-16/2010, vadovė doc. Jolanta Aidukaitė) finansuoto tyrimo, kuris buvo atliktas Lietuvos socialinių tyrimų centre, pagrindu. Tyrimas, kaip ir knyga, turi teorinę ir praktinę dalis, kurios apima Lietuvos gerovės kūrimo problematiką tiek istoriniu, tiek dabartiniu laikotarpiu. Ši svarbių ir originalių išvalgų kupina monografija ypačinga tuo, kad pirmą kartą Lietuvos akademiniuose baruose bandoma pateikti išsamią, visa apimančią Lietuvos gerovės valstybės raidos analizę, todėl problemos atskleidimo ir atskirų aspektų detalizavimo lygis yra aukštas, o viso darbo apimtis ištisai išpūdinga. Gerovės valstybė yra Lietuvoje mažai tyrinėta tema, o jos samprata dažnai vartojama nevienodai. Vakaruose gerovės valstybės teoriniai ir empiriniai tyrimai yra labai populiarūs. Jiems svarų dėmesį skiria ekonomikos, sociologijos, istorijos bei politologijos mokslo sričių specialistai. Lietuvos viešojoje erdvėje, deja, nesigirdi diskusijų tokiais svarbiais klausimais: kokią valstybę kuriame? Ar siekiame gerovės valstybės? Ar Lietuvą galime vadinti gerovės valstybe? Knygos au-

¹ Jolanta Aidukaitė, Natalija Bogdanova, Arvydas Guogis, *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?* Vilnius, 2012.

torių nuomone, Lietuvoje pirmaisiais nepriklausomybės metais (nuo 1990 m.) gerovės valstybės kūrimui ypatingas dėmesys nebuvo skiriamas. Svarbiausi pastarųjų dešimtmečių ekonominiai politiniai prioritetai buvo siejami su perėjimu prie rinkos ekonomikos ir sėkminga integracija į tarptautines struktūras (NATO ir ES). Lietuvai įstojus į Europos Sąjungos šalių bendriją, socialiniai klausimai vis dažniau tampa politinių debatų objektu. Tai sąlygoja Europos Sąjungos vykdomos socialinių veiksmų programos, pasirašomos tarpvalstybinės sutartys ir chartijos socialinės politikos srityje, kuriose Lietuva taip pat dalyvauja. Bet ir aštrėjančios socialinės problemos, ypač pastaraisiais krizės metais, verčia mokslininkus, politikus ir biurokratus (valdininkus) vis labiau atkreipti dėmesį į socialines problemas ir ieškoti jų sprendimo būdų. Knygos autoriai pabrėžia, kad Lietuvai būtina valstybinė, ilgalaikė gerovės valstybės kūrimo vizija, kuri garantuotų socialinį saugumą šalies piliečiams ir kartu užtikrintų darnią jos ūkio raidą. O gerovės valstybės kūrimo vizija neįmanoma be išsamios veiksmų, darančių įtaką gerovės valstybės sistemų formavimuisi ir raidai Lietuvoje, analizės, esamos gerovės valstybės ištakų ir jai būdingų bruožų tyrimo. Todėl knygos tikslas – ištirti veiksmus, kurie daro įtaką gerovės valstybės formavimuisi ir raidai Lietuvoje, surasti esamos gerovės valstybės ištakas ir išryškinti jai būdingus bruožus. Plačiąja prasme leidinio paskirtis – generuoti moksliskai patikimas žinias apie specifinį, Lietuvoje mažai tyrinėtą reiškinį – gerovės valstybės raidą. Knyga taip pat siekia prisidėti prie tarptautinių ir nacionalinių mokslinių debatų apie gerovės valstybės vaidmenį ir reikšmę šiuolaikinėje visuomenėje. Lietuvos gerovės valstybės raida analizuojama kitų ES šalių kontekste.

Monografija pagrįsta ne tik prieš tai buvusių tyrimų, teorijų, mokslinės literatūros analize, bet ir autentiškais kokybiniais duomenimis. Joje analizuojami 67 pusiau struktūruoti ekspertų interviu su socialinės apsaugos struktūrų darbuotojais (dirbančiais Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje, „Sodroje“, savivaldybių socialinės paramos skyriuose, mokslininkais, politikais, verslo ir bankų atstovais, žurna-

listais, nevyriausybinių organizacijų atstovais, profesinių sąjungų lyderiais ir kitų sričių atstovais, tiesiogiai ar netiesiogiai prisidėjusiais prie socialinės politikos formavimo ir įgyvendinimo ar tiesiog sekusiais jos eigą pastaraisiais dešimtmečiais (plačiau apie tai skaitykite knygos trečioje dalyje). Interviu buvo atliekami 2011 m. sausį–liepą. Be ekspertų interviu, knygoje analizuojami socialinės apsaugos sistemą reglamentuojantys įstatymai, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos leidiniai ir archyvinė medžiaga, atskleidžianti Lietuvos socialinės apsaugos sistemos raidą nuo 1918 m. iki dabar.

Knygos struktūra puikiai atspindi jos tikslus. Knyga susideda iš trijų dalių ir apibendrinamojo skyriaus. Kiekviena dalis sudaryta iš trijų skyrių. Pirmos dalies pirmame skyriuje apžvelgiama gerovės valstybės samprata, jos atsiradimo istorija, gerovės valstybės raidą aiškinančios teorijos ir gerovės valstybės modeliai / tipologijos. Aptariamas tipologijų, teorijų ir teorinių prielaidų pritaikomumas šių dienų modernios gerovės valstybei analizuoti. Apžvelgiami gerovės valstybei kylantys sunkumai globalėjančiame ir liberalėjančiame pasaulyje. Antrame skyriuje aptariamos gerovės valstybių modelių ir viešojo administravimo modelių santykio problemos. Pateikiami atskirų šalių socialinės politikos atvejai, kurie reprezentuoja arčiausiai „idealių gerovės modelių“ esančias valstybes. Aptariamos pažangaus normatyvinio socialinės politikos modelio paieškos. Trečiame skyriuje daug dėmesio skiriama Vidurio ir Rytų Europos gerovės valstybės raidai analizuoti. Identifikuojamas pokomunistinis gerovės valstybės modelis.

Pirmoji dalis pasižymi informacijos ir teorinių teiginių gausa. Nors autoriai plačiai neanalizuoja užsienio šalių socialinės politikos patirties, lyginamojo skirtingų valstybių aspekto monografijoje tikrai pakanka tam, kad pamatytume konkretesnę Lietuvos gerovės modelio vietą tarptautiniame kontekste.

Antroje knygos dalyje detalizuojama tarpukario, sovietinio ir nepriklausomybės laikotarpių (1990–20010) socialinės apsaugos sistemos raida. Pirmame skyriuje analizuojama tarpukario Lietuvos

socialinės apsaugos sistemos raida, apimanti laikotarpį nuo valstybės nepriklausomybės atkūrimo 1918 m. iki praradimo 1940 m. Antrame skyriuje pateikiami carinės Rusijos, kuriai priklausė didžioji Lietuvos dalis, socialinio saugumo bruožai, trumpai pristatoma Lietuvos–Baltarusijos SSR (Litbels) socialinė sistema ir iš esmės analizuojama sovietinio laikotarpio socialinė apsauga, kurią 1940 m. teko perimti sovietų okupuotai Lietuvai. Galiausiai apžvelgiami Lietuvos socialinės politikos raidos etapai nuo 1990 m. iki dabar per juos formuojančios ir keičiančios teisinės bazės prizmę, įvertinami socialinio modelio, besikuriančio nuo 1990 m., ypatumai. Antroji dalis – ypač reikšminga Lietuvos skaitytojui. Pirmą kartą socialinės politikos raida nuo 1917 m. iki dabar pateikiama išsamiai viename leidinyje. Knygoje istoriškai gerai nušviesta tarpukario ir sovietinio laikotarpio Lietuvos socialinės apsaugos situacija, tik ji galėjo būti papildyta platesniu tų laikotarpių politiniu bei ekonominiu kontekstais. Kita vertus, autorių tikslas buvo ne išsamiai gilintis į tų laikotarpių politinę ir ekonominę situaciją, bet pateikti socialinės politikos raidos analizę. Stokojama ir aiškesnio antros nepriklausomybės socialinės apsaugos raidos vertinimo. Čia pasirinkta koncepcija – pristatyti svarbiausius sprendimus paliekant skaitytojams patiems susigaudyti įvykių ir faktų gausoje. Tiesa, gilesnę įvykių ir faktų analizę autoriai pateikia šio skyriaus pabaigoje, tačiau buvo verta „apipinti“ analize visą skyrį, nes be kritinio vertinimo jis išdėstytas gana sausai ir sudėtingai.

Trečioje knygos dalyje tiriami Lietuvos socialinės politikos biurokratų (valdininkų), politikų, verslo, banko, nevyriausybinių organizacijų atstovų, profesinių sąjungų, darbdavių organizacijų atstovų, žurnalistų žinios, patirtis, požiūriai ir nuostatos socialinės politikos atžvilgiu, jų vaidmuo ir įtaka socialinės apsaugos formavimui bei įgyvendinimui. Pirmame skyriuje, remiantis 67 ekspertų apklausa, ištiriamos globalizacijos (pasireiškiančios per Pasaulio banko, Tarpautautinio valiutos fondo) ir europeizacijos (pasireiškiančios per bendrą eurointegracijos, Europos socialinio gerovės modelio propagavimą, Europos struktūrinių fondų) poveikį gerovės valstybės raidai Lietu-

voje. Antrame skyriuje analizuojami ideologiniai veiksniai, darę įtaką Lietuvos socialinės apsaugos formavimui per visą nepriklausomybės dvidešimtmetį nuo 1990 iki 2010 m. Trečiame skyriuje ištiriama ekspertų samprata apie Lietuvos socialinės politikos modelį.

Trečioji dalis intriguoja skaitytoją savo drąsiais ir nevienareikšmiškais vertinimais. Pirmą kartą pateikiamas išsamus Lietuvos ekspertų nuomonių socialinės politikos atžvilgiu vertinimas. Ekspertų nuomonių sutapimas ar išsiskyrimas atskirais teoriniais ir praktiniais klausimais rodo, kad jau galima siekti verslo, mokslo, politikos ir žiniasklaidos sutarimo esminiais socialinės reformos klausimais. Ekspertų nuomonės ir vertinimai galėjo būti analizuojami kartu su faktine medžiaga, pateikta antroje dalyje, apie socialinės apsaugos raidą nuo 1990 m. iki dabar. Tačiau tai nesumenkina trečiosios dalies išvadų svarbos. Kita vertus, ekspertų nuomonės atskyrimas nuo antroje dalyje pateiktos faktinės medžiagos leido geriau išnaudoti ekspertų interviu analizės metodo pranašumus.

Knygos apibendrinime pateikiamos bendros knygos išvados, aptariamai Lietuvos gerovės valstybės raidai būdingiausi bruožai ir pagrindiniai veiksniai, darę įtaką jos raidai nuo 1918 m., nubrėžiami kontūrai ateinantiems gerovės valstybės tyrimams. Knygoje atlikta mokslinės literatūros, prieš tai buvusių tyrimų, įvairių dokumentų, archyvinės medžiagos ir 67 ekspertų interviu analizė leidžia teigti, kad gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje vyko panašiai kaip ir kitose Europos valstybėse. Tačiau Lietuvos atvejis išsiskiria kūrimo nenuoseklumu, drastiškais pokyčiais atskirais istorinės raidos etapais, koncepcijos nenuoseklumu ar net jos neparengimu ir palankios ideologinės terpės gerovės valstybės kūrimui nebuvimu. Lietuvoje nuo 1918 m. iki dabar išskirtinai dominavo konservatyvių bei liberalių pažiūrų ideologijos (išskyrus primestą sovietinės okupacijos laikotarpį), kurios skatino individualią ar šeimos atsakomybę už savo gerovę. Taip pat pagrindinė gerovės valstybės kūrimo prielaida – pasitikėjimas bei dialogas tarp valstybės ir jos piliečių – neturėjo palankių sąlygų plėtotis bei stiprėti. Įžengusi į dvidešimt pirmą amžių Lietuva

pagaliau turi visas sąlygas kurti modernią vakarietišką gerovės valstybę. Tačiau šiuo lemiamu laikotarpiu Lietuvos gerovės valstybės kūrimas sąlygojamas jau ne tik vidinių veiksmų, bet ir globalių įtakų. Visas pasaulis peržiūri, iš naujo vertina dosnios gerovės valstybės kriterijus, jos teikiamą naudą. Todėl šiandien kaip niekada Lietuvai reikia aiškos, pamatuotos ir pagrįstos gerovės valstybės kūrimo koncepcijos.

Nors atskiri Lietuvos mokslininkų darbai yra analizavę Lietuvos gerovės modelio problematiką užsienio ir Lietuvos mokslinėje periodikoje, tokios išsamios monografijos apie Lietuvos pastangas kurti gerovės valstybę, atskleidžiant tų bandymų kliūtis, trūkumus ir pasiekimus, nagrinėjant visus istorinius šios temos laikotarpius, dar nebuvo. Savo apimtimi ir problemų išgvildinimo lygiu tai yra pirmas tokio pobūdžio darbas Baltijos šalyse. Jis rodo Lietuvos tyrėjų brandą tikrai aukštos kvalifikacijos reikalaujančiame tarpdisciplininame tyrime, kurio rezultatais gali naudotis ekonomistai, politologai, sociologai, istorikai, mokslininkai ir studentai, studijuojantys socialinius mokslus, socialinės politikos ir viešojo administravimo sričių specialistai, politikai, visuomenės veikėjai ir visi, besidomintys gerovės valstybės atsiradimo priežastimis bei raida Lietuvoje ir pasaulyje.

ROMUALDAS KACEVIČIUS